

УДК 94+908(477.52)(082)

ББК 63.3(4УКР-4СУМ)я43

М34

*Друкуються згідно з рішенням вченої ради
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка
(Протокол №5 від 25 листопада 2013 року)*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

- Бугрій В.С.** - науковий редактор, доктор педагогічних наук, завідувач кафедри історії України Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка
- Турков В.В.** - відповідальний редактор, кандидат історичних наук доцент кафедри історії України Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка;
- Вовк О.В.** - кандидат історичних наук доцент кафедри історії України СумДПУ імені А.С.Макаренка;
- Єпик Л.Л.** - кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України СумДПУ імені А.С.Макаренка;
- Жмака В.М.** - кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України СумДПУ імені А.С.Макаренка;
- Зленко Н.М.** - кандидат філософських наук доцент, заступник декана історичного факультету з навчально-виховної роботи СумДПУ імені А.С.Макаренка;
- Кравченко О.М.** - кандидат історичних наук, ст. викладач, заступник декана історичного факультету з наукової роботи СумДПУ імені А.С.Макаренка.

М 34 Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Суми, 29-30 листопада 2013 року). Частина I- Суми: СумДПУ імені А. С.Макаренка, 2013. - 220 с.

УДК 94+908(477.52)(082)

ББК 63.3(4УКР-4СУМ)я43

С.І. Дегтярьов

**ПРОБЛЕМА ІСТОРІЇ БЮРОКРАТІЇ РОСІЙСЬКОЇ
ІМПЕРІЇ КІНЦЯ XVIII - ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТ.
У РОБОТАХ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВЦІВ**

Історіографія, присвячена вивченню чиновництва та формуванню державного апарату у Російській імперії, доволі значна та багатопланова. Але не усі аспекти даної проблеми ставали метою досліджень вітчизняних науковців. Доробок з окресленої тематики склали монографічні дослідження істориків, правників, політологів, філософів, соціологів; їхні наукові статті, опубліковані у періодичних виданнях, збірниках матеріалів наукових конференцій; дисертаційні дослідження та їхні автореферати.

Історіографічний доробок сучасних українських дослідників можна умовно поділити на чотири групи. У трьох з них різні аспекти історії чиновництва зачіпаються лише побіжно: перша - праці, присвячені процесу інкорпорації українських земель до складу Російської імперії у кінці XVIII - на початку XIX ст. та спробам українського народу зберегти свою національну ідентичність у цей період; друга - дослідження з різних питань української історії, де автори, вивчаючи ті чи інші сторони суспільного життя, торкаються і історії чиновництва як невід'ємної складової тогочасних реалій; третя - роботи, основним предметом яких є історія різних державних установ чи відомств (з-поміж вказаних трьох груп саме ця є найбільш інформативною щодо історії бюрократії). До четвертої групи ми віднесли безпосередньо дослідження проблем, пов'язаних з державною службою, особистим і професійним життям чиновників і т.п.

Останній категорії історіографічного доробку ми і приділимо увагу у даній роботі. Вона представлена дещо меншою кількістю наукових робіт, ніж попередня. Чиновництво обрали основним предметом своїх досліджень такі науковці, як М.Любар, В.Шандра, М.Бармак, В.Молчанов, В.Володько та ін. Деякі аспекти українського чиновництва дослідила Н.Шип [11].

Низка робіт була присвячена чиновникам поліцейського відомства. Так, метою роботи М.Любара стало вивчення організаційно-правових засад кадрового забезпечення органів загальної та політичної поліції Російської імперії на українських землях у кінці XVIII - на початку XX ст. Зокрема ним були розглянуті питання нормативно-правового регулювання проходження служби чиновниками поліції та жандармерії; організації та змісту професійної підготовки кадрів зазначених органів [5]. В.Молчанов, вивчаючи життєвий рівень чиновників правоохоронних установ, зупинявся і на повноваженнях службовців поліцейських органів, рівні їхніх прибутків тощо [6].

Питання, пов'язані з чиновниками органів управління і суду у Київському намісництві кінця XVIII ст., досліджував В.Володько. Незважаючи на звучені хронологічні і географічні межі своїх робіт, окрему увагу дослідник приділив формуванню чиновницького апарату, його соціальному складу, ролі у його поповненні дворянського самоуправління тощо [2; 3; 4]. Він також визначив чисельність, віковий, соціальний та національний склад членів присутствій і канцелярських службовців судових та адміністративних установ Київського намісництва; охарактеризував їхнє матеріальне забезпечення; приділив увагу кадровій політиці та політиці надання службовцям чинів; визначив регламентні принципи роботи чиновників установ і канцелярій.

Різноманітні аспекти служби виборних чиновників на українських землях вивчала В.Шандра. Вона дослідила умови виборчого процесу; визначила особливості служби для дворян та представників інших верств населення; торкнулася питання заохочень та стягнень, що застосовувалися до виборних чиновників [8]. Нею також були досліджені особливості формування бюрократії на теренах Правобережної України [7].

М.Бармак досить ґрунтовно дослідив правові основи формування та функціонування корпусу цивільних службовців Російської імперії у кінці XVIII - першій половині XIX ст. Зокрема вчений приділив увагу технології відбору і прийому кандидатів на державну службу, системі їх соціального захисту, службовим заохоченням та покаранням за порушення й злочини тощо [1].

У 2009 р. у Києві вийшло колективне дослідження «Нариси історії державної служби в Україні», що стала фактично першою спробою в українській історіографії узагальнити вітчизняний науковий досвід з

історії організації державної служби та діяльності державних службовців. У шостому розділі висвітлювалися різні аспекти чиновницької служби в Україні у XVIII-XIX ст., у тому числі й особливості входження представників місцевих службових еліт південних, правобережних і лівобережних губерній (т.зв. національних окраїн) до складу російської імперської бюрократії [9, с.113-130].

Того ж 2009 р. світ побачило ще більш ґрунтовне, п'ятитомне видання «Історія державної служби України», над яким працював великий колектив авторів і упорядників, що складався з авторитетних вітчизняних науковців. Ними було проаналізовано широкий спектр проблем, пов'язаних з державотворчими процесами на українських землях, політико-адміністративним устроєм, організацією державного управління та державної служби, діяльністю державних службовців. Окремий розділ першого тому було присвячено питанню державної служби в українських губерніях у складі Російської імперії [10, с.279-318]. Тут були проаналізовані всі зміни у характері державної служби, що відбулися протягом імперського періоду, наприклад, заміна намісницької системи організації місцевої влади на губернаторську у 1796 р. і т.п. Значна увага тут була приділена і деяким регіональним особливостям різних українських територій (Правобережжя, Лівобережжя, південних губерній), що вплинули там на процес формування бюрократії.

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що проблема історії українського чиновництва періоду Російської імперії недостатньо вивчається вітчизняними науковцями. Певним осередком дослідників, які приділяють увагу зазначеній тематиці, є Інститут історії України НАН України (В.Шандра, Г.Папакін, В.Молчанов, Н.Шип та ін.). Спостерігається також тенденція до більш активного вивчення як системи державного управління в цілому, так і чиновництва саме на землях Правобережної України (М.Бармак, В.Шандра, Ю.Войтенко, А.Філінюк, А.Скрипник, Л.Казначеева, Ю.Рудаковата ін.). Значно менше уваги приділяється у цьому контексті іншим регіонам України - Лівобережжю, Слобожанщині, південним губерніям. Вкрай мало досліджень, присвячених повсякденному особистому й службовому життю чиновників, їхньому освітньому й культурному рівням. Чиновники деяких відомств взагалі досі залишаються поза увагою науковців (наприклад, відомства народної освіти).

В цілому слід погодитися зі словами українського вченого О.Ресента про те, що «українська історіографія поки що не продемонструвала власного бачення особливостей формування бюрократичного апарату на території України» [12].

Література

1. Іурмак М.В. Державна служба в Російській імперії: правові основи формування та функціонування корпусу цивільних службовців (XVIII - перша половина XIX ст.). - Монографія. - Тернопіль: Видавництво Астон, 2006.-288 с.
2. Володько В.В. Канцелярські службовці Київського намісництва середини 80-х рр. XVIII ст.: правове становище, чисельність, соціальний склад // Наукові записки: Збірник наукових статей Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова / Укл. П.Дмитренко, Л.Л.Макаренко. - Вип. LIX(39). - К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2005. - С.172-181.
3. Володько В.В. Роль дворянського самоуправління в поповненні чиновницького апарату Київського намісництва в 80-х - першій половині 90-х рр. XVIII ст. // Часопис української історії: Збірник наукових статей. - К, 2006. - Вип.4. - С.7-12.
4. Володько В.В. Чиновники системи управління та судочинства Київського намісництва (80-ті - перша половина 90-х рр. XVIII ст.): соціо-професійний портрет / В.В.Володько / дис. . . канд. істор. наук / 07.00.01.-К, 2007.-258 с.
5. Любар М.Г. Кадрове забезпечення органів загальної та політичної поліції Російської імперії у кінці XVIII - на початку XX ст.: (на матеріалах українських губерній) / М.Г. Любар / 12.00.01: Дис. ...канд. юрид. наук. - Харків, 2004. -214 с.
6. Молчанов В.Б. Життєвий рівень чиновників правоохоронних установ в Україні у XIX - на початку XX ст. / В.Б.Молчанов / Інститут історії України НАН України. - К, 2007. -113 с.
7. Шандра В. Формування бюрократії в Правобережній Україні (XIX - початок XX ст.) /В.Шандра //Український історичний журнал. - 2007. - №2. - С.143-157.
8. Шандра В.С. Вимоги верховної влади до виборної «бюрократії» в українських губерніях Російської імперії першоїполовини XIX ст. / В.С.Шандра // Проблеми історії України XIX - початку XX ст. Вип. XV/ Голова редкол. О. П. Реснт. - К: Ін-т історії України НАН України, 2008. - С.175-188.
9. Шандра В.С. Державна служба в українських губерніях Російської імперії / В.С.Шандра // Нариси історії державноїслужби в Україні / [О.Гаркуша, С.І.Бородін, С.В.Віднянський та ін.; редкол: С.В.Кульчицький (кер. авт. кол.) та ін.]; Голов, упр. держ. служби України, Ін-т історії НАН України. - К: Ніка-Центр, 2009. - 536 с, с.113-130.
10. Шандра В.С. Державна служба в українських губерніях Російської імперії/ В.С.Шандра // Історія державної служби в Україні. У 5 т. / [О.Гаркуша, О.В.Бойко, С.І.Бородін та ін.; відп. ред. Т.В.Мотренко, ВАСмолій; редкол. С.В.Кульчицький (кер. авт. кол.) та ін.]; Голов, упр.

держ. служби України, Ін-т історії НАН України. - ІС: Ніка-Центр, 2009.
-Т.1.-544с.,с279-318.

11. Шип Н.А. Российско-украинская бюрократия в историческом измерении / Н.А.Шип // Украина: Поиски оптимальной модели бюрократии. Материалы заседания Дискуссионного клуба. - Киев, 2005.
12. Рєснт О.П. Історія України ХІХ- початку ХХст.: методологічний зріз і тематичні напрями наукового пошуку. - [Електронна версія]. - Режим доступу: <http://histans.com/JournALL/journal/2007/6/12.pdf>